

העולם מצחיק אז צוחקים שיחה על פרשת וירא

הנושא המרכזי בפרשת וירא הוא הבשורה על הולדת יצחק. אחרי שהמלאכים מבשרים לאברהם שבעוד שנה אשתו תלד בן ושרה שומעת את הדברים, היא צוחקת: ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן: (יח, יב)

שרה לא היתה הראשונה שצחקה על הבשורה. לפני כן, בפרשת לך-לך אברהם הוא שצחק: ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד: (יז, ז)

גם אחרי שהבשורה מתגשמת, יש צחוק: וַתֵּאמֶר שָׂרָה צָחֵק עֵשָׂה לִי אֵלֵּי הַיָּם כָּל-הַיּוֹם יִצְחָק-לִי (כא, ו')

ולילד קוראים "יצחק". אז עם כל הצחוק הזה למה שלא נצחק גם אנחנו קצת? לכן נושא השיחה הזאת יהיה הצחוק.

כולנו יודעים מה זה צחוק ואין טעם לחפש הגדרה פרומלית. אבל מה מביא אנשים לידי צחוק, מתי אנשים צוחקים, זו כבר שאלה אחרת, ושווה לחקור את הנושא. בעקרון, אנחנו צוחקים על אי התאמה בין דברים. אי התאמה זאת יכולה לקבל צורות שונות, אבל תמיד היא אי התאמה. הדוגמא לכך היא צחוקם של אברהם אבינו ושרה אמנו. הצחוק שלהם לא היה מתוך העדר אמונה, אדרבא, שניהם האמינו בבשורה האלוהית, אבל צחקו על אי התאמה בין הבאת ילד לעולם לבין מצבם (הגיל המתקדם).

אחד האנשים שעשו חריש עמוק בנושא הצחוק וחקרו אותו מחקר מקיף הוא הפילוסוף היהודי-צרפתי הנרי ברגסון.

ברגסון חי במחצית השנייה של המאה התשע עשרה ומחצית הראשונה של המאה העשרים. השנה 1900 חצתה את חייו באמצע. הוא חי 41 שנים לפניה ועוד 41 שנים אחריה. הוא זכה בפרס נובל לספרות ב-1927. תחום ההתעניינות שלו היה התודעה האנושית, זכרון, בחירה חופשית וכיוצא באלה, אבל כאמור גם חקר את נושא הצחוק ואת תוצאות המחקר שלו פירסם בספרון שהכותרת שלו הוא "הצחוק".

אם אתם חושבים שמי שקורא את הספר הזה מחזיק את הבטן בידיים ומתגלגל מרוב צחוק - נשפך על הרצפה, אתם טועים טעות קשה ומרה - מה זה? מרה זה לא מילה! זהו ספר פסיכולוגי, פילוסופי, קשה לקריאה. אבל מה? הוא דן בצחוק, ומבחינה זאת הוא מעניין. אני יודע שאתם לא יכולים בלעדיו, אשלח לכם את הלינק!

ברגסון אומר שהאויב הגדול ביותר של הצחוק הוא הרגש. ברגע שאדם מזדהה רגשית עם מקור הלעג, הוא לא יכול לצחוק. אנחנו חייבים להרדים זמנית את הרגש על מנת לצחוק. לדוגמא, אם אנחנו רואים אדם המחליק על קליפת בננה, אנחנו לא צוחקים אלא מזדהים עם האדם ומרחמים עליו. אבל אם אנחנו רואים את ההחלקה בסרט מצויר, אז אנחנו צוחקים מפני שאז אין רגש.

את הקטגוריה הכללית של אי התאמה מחלק ברגסון לכמה וכמה קטגוריות משניות. הוא אומר שמחוץ לתחום האנושי לא קיימים דברים מצחיקים. לדוגמא, נוף טבעי יכול להיות יפה או מכוער, אבל הוא לא יכול להיות מצחיק. אפשר לצחוק על איזה בעל חיים, אבל רק אם מזהים בו פן או מאפיין אנושי כלשהו. הנה שתי דוגמאות:

1. היתה לי דודה, אחות של אמי, אבל הרבה יותר מבוגרת ממנה. אני חושב שהיא נולדה בעשור האחרון של המאה ה-19. השכלה לא היתה לה, אבל אמונה דתית דווקא כן. פעם הראנו לה חתול שליקק את כף ידו והעביר אותה על הפנים ואמרנו לה "תראי דודה מה החתול עושה". בארשת פנים רצינית ביותר היא אמרה "לא, שלא תצחקו. החתול קורא שמע ישראל". ואנחנו היינו תמהים מתי הוא יתעטף בטלית!
2. מי לא ראה את הסרטים המצוירים של חתול ועכבר? החתול רודף אחרי העכבר עד חרמה, והעכבר נמלט על נפשו וברגע האחרון, ממש מתחת לכף ידו של החתול, נדחף לתוך החור שלו שדרכו החתול לא יכול לעבור, והוא עומד בחוץ זועף וחורק שיניים. מי שכן נכנס לחור אחרי העכבר היא המצלמה, והיא מתחילה לשוטט בתוך החור וראו זה פלא: מה אין לעכבר הזה בחור שלו? מיטה ושידה וראי ושעון מעורר. יש לו גם סלון עם רהיטים וטלוויזיה הום סינמה וקומפקט דיסק, מטבח מאובזר היטב ... הלואי על כל זוג צעיר.

ברגסון אומר שחתול ועכבר כשלעצמם לא מצחיקים, אבל אם מייחסים להם מאפיינים אנושיים, כגון קריאת שמע או אחזקת דירה מרוהטת, אז זה מצחיק. בינינו, הוא צודק.

מה עוד אפשר ללמוד אצל ברגסון?

הוא אומר שגשמיותו של האדם (דברים חומריים), מול הרוחניות שלו יכולה להצחיק. אתם מכירים את הפרסומת בטלוויזיה שבה אנשים בקולנוע רואים סרט רומנטי. הבחור מתוודה על אהבתו לפני הבחורה, אבל באותו זמן איזה כלבלב טופס אותו במכנסיו ולא מרפה ממנו למרות הנסיון של הבחור להיפטר ממנו.

קטגוריה נוספת שמציין ברגסון היא האנושי שבחיה והחיה שבאדם. זה מזכיר לי דבר שהוא לא בדיוק החיה שבאדם, אבל ליד זה:

כשאמא שלי באה לארץ היא ידעה עברית בסיסית ביותר ברמה שאיפשרה לה לנהל שיחה פשוטה: מה שלומך, איפה את גרה וכו', אבל לא מעבר לזה. פעם אחת, כאן בבאר-שבע, היא הלכה לשוק לקנות בשר, והיא היתה צריכה בשר כבש. אבל היא לא ידעה איך לומר כבש, אז היא אמרה בָּעֵעֵ. הקצב, או בעל האטליז, אמר לה "גברת, בָּעֵעֵ אין לנו, יש לנו מוֹוֹוֹוֹ". אני לא יודע למה אתם צוחקים. זאת היתה אחת השיחות התכליתיות והממצות ביותר שהתנהלה אי פעם בהיסטוריה האנושית! שכן שני הצדדים הבינו היטב זה את זה ולא נשאר שום דבר לא מובן או מעורפל! הלואי והמנהיגים שלנו היו מדברים ככה!

ברגסון גם יודע לספר לנו שמשחקי לשון הם סיבה לצחוק. מוטיב ידוע מאוד בקטגוריה הזאת הוא תרגום מילולי מדויק של שם או ביטוי משפה אחת לאחרת כאשר ביניהן אין התאמה. בפרסית מדוברת כשרוצים לומר שמישהו תפרן, אין לו אגורה על הנשמה, אומרים "השמונה שלו היא ערובה לתשע שלו". אין טעם לנסות להבין את זה, זה ביטוי. עכשיו תתארו לכם מה יחשוב דובר אנגלית שישמע "His eight is hostage for his nine". בכל אופן, בפעם הבאה שאתם מתכננים להשקיע השקעה גדולה – נאמר לרכוש דירה חדשה, רכב חדש, קילו עגבניות⁽¹⁾, וכיוצא בזה, כדאי שתבדקו קודם מה מצב השמונה שלכם ביחס לתשע!

מורנו ורבנו ברגסון עוד יודע להאיר את עינינו בכך שאפשר לצחוק על דמות הנגררת לעשות מעשה שלא מתוך בחירה. מי לא מכיר את סרטי צ'רלי צ'פלין? לדוגמה "זמנים מודרניים". מבין כל עובדי בית החרושת נבחר הנווד הקטן, שלא מתוך רצונו, לנסות עליו את מכונת ההאכלה החדשה. במהלך הניסוי מתרחשת תקלה והמכונה משתגעת – נותנת לו מכות בפרצוף, מאכילה אותו בברגים, ומה היא לא מעוללת לו? והאיש יושב חסר אונים מול עריצות המכונה, והמבוכה שעל פניו מצחיקה את הצופים.

בנוסף לזה אני חושב שחריגה מהמקובל יכולה גם היא להצחיק:
לפני שהצטרפתי לקהילה הזאת, הייתי הולך כל שבת לבית כנסת באיזור מגורי מרחק עשר דקות הליכה. יש בתי כנסת יותר קרובים לביתי, אבל לבית כנסת זה הייתי הולך מפני ששם התפללו מה שנקרא בשתי משמרות. משמרת ראשונה התפללה בהנף החמה, שזה אומר בערך בחמש בבוקר. שבביל להתפלל בחמש בבוקר צריך לקום לפחות ברבע לחמש. ברבע לחמש אפילו בקיץ אין מספיק אור.

שבת אחת קמתי ברבע לחמש, התלבשתי ונעלתי נעליים. היו לי שני זוגות נעליים במגירת הארון. נעלתי זוג אחד ויצאתי לדרך. קרוב לבית הכנסת, לאור אחד הפנסים ראיתי שאת הנעל הימנית לקחתי מזוג אחד ואת השמאלית מהזוג השני, והן לא היו מאותו דגם שלא לדבר על אותו צבע. לא תאמינו אבל לא חזרתי הביתה; הלכתי לבית הכנסת וישבתי בספסל האחורי והחזקתי את הרגליים ככה מתחת לספסל כל הזמן. אף אחד לא ראה ולא שם לב. מי בכלל ערני לדברים כאלה בשעה כזאת? חבורת מסטולים שקמו לפני חמש בבוקר! בשבע וחצי הם הולכים הביתה לישון! לא שיותר טוב להתפלל **בתשע**, כן? אבל גם לא בחמש.

הנעליים היו בסדר גמור. זה שאתם דורשים שהן יהיו גם מאותו דגם ובאותו צבע, ... יש לכם דרישות מוגזמות!

כפי שאמרתי התנהגות לא מקובלת יכולה גם היא להצחיק:
פעם היינו מוזמנים לחתונה באשקלון. טוב, נסענו לאשקלון, ושם עצרנו ליד הדרך ושאלנו מישהו איפה זה אולמי כך וכך. הוא התחיל להסביר "אתה עובר את הרמזור הזה", ואני אמרתי "נו", "ברמזור הבא אתה פונה שמאלה", ושוב אני אמרתי "נו", "אחרי זה אתה עובר שני רחובות" ושוב אני אמרתי "נו". פתאום האיש שינה את הטון ואמר בכעס רב "מה נו? סע לשלום." כך אמר ועזב אותנו בכעס. טוב אנחנו לא הלכנו לאיבוד, בסוף מצאנו את האולם. אבל יותר מאוחר חשבתי למה הוא כעס כל כך. ואז הבנתי. כשאני אמרתי "נו" התכוונתי לומר "תמשיך בבקשה, אני מקשיב", אבל הוא כנראה פירש את ה-"נו" שלי כך: "נו דבר כבר! יא מגמגם אחד! עד שאתה מוציא מילה מהפה!" לכן התעצב והלך.

לזכותו של האיש ייאמר שבכעסו הוא **עזב** אותנו. לפי מה שקורה היום במדינה זה יכל להיגמר אחרת.

בפעם הבאה שאתם רוצים לומר למישהו "נו" תחשבו טוב טוב. יכול להיות שאתם מסתכנים בקבלת סכין בלב!

יש עוד סיבות לצחוק, אבל אני חושב שאין לנו זמן, וגם ככה דיברתי יותר מדי, ולכן אסיים.

שירבה צחוק של שמחה בישראל.

הכין: ניסן אבדי